

2. Варданян Б. Х. Механизмы регуляции эмоциональной устойчивости / Б. Х. Варданян // Категории, принципы и методы психологии. Психические процессы. – М., 1983. – С. 35–54.
3. Дикая Л. Г. Теоретические и экспериментальные проблемы управления психическим состоянием человека / Л. Г. Дикая, Л. П. Гримак // Психические состояния и эффективность деятельности. – М. : Изд.– во АН ССР, 1983. – С. 28–54.
4. Караяни А. Г. Прикладная военная психология / А. Г. Караяни, И. В. Сыромятников. – СПб. : Питер, 2006. – 480 с.
5. Колодзин Б. Как жить после психической травмы? / Колодзин Б. – М. : Шанс, 1992. – 108 с.
6. Малкина-Пых И. Г. Экстремальные ситуации / Малкина-Пых И. Г. – М. : Эксмо, 2005. – 960 с.
7. О суевериях – всерьез / Мезенцев В. А. – М. : Сов. Россия, 1989. – 283 с.
8. Психология экстремальных ситуаций для спасателей и пожарных / под общей ред. Ю. С. Шойгу. – М. : Смысл, 2007. – 319 с.
9. Тимченко А. В. Психогении в экстремальных условиях. Боевая психическая травма и методы ее коррекции / Тимченко А. В. – Харьков, 1995. – 91 с.
10. Черепанова Е. М. Саморегуляция и самопомощь при работе в экстремальных условиях : руководство для спасателей и другого персонала служб быстрого реагирования / Черепанова Е. М. – М. : МЧС РФ, 1995. – 33 с.

УДК 159.9: 371

Борисюк О.М., ст. викл. кафедри психології управління Львівського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті проаналізовано підходи до тлумачення поняття «компетентність» у сучасній психолого-педагогічній теорії та практиці. Розкриваються функції компетентності у структурі особистості, системою яких і визначається структура компетентності. Виділено структурні компоненти компетентності.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетенція, компетентність, професіоналізм.

В статье проанализированы подходы к истолкованию понятия «компетентность» в современной психолого-педагогической теории и практике. Раскрываются функции компетентности в структуре личности, системой которых и определяется структура компетентности. Выделены структурные компоненты компетентности.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетенция, компетентность, профессионализм.

Постановка проблеми. Проблема професіоналізму та умов, що його забезпечують, має велике значення для існування і розвитку суспільства. Саме тому забезпечення професійного становлення належить до найважливіших завдань психологічної науки. Об'єктом професійного розвитку і формою реа-

лізації творчого потенціалу людини у професійній праці є інтегральні характеристики її особистості, до яких, поряд зі спрямованістю, емоційною та поведінковою гнучкістю, відносять і компетентність. Сьогодні поняття компетентності набуває особливої актуальності. Це пов'язують з багатьма чинниками, оскільки саме компетентності є тими індикаторами, які дозволяють визначити професіоналізм. Проблема компетентності досить плідно розробляється і різнобічно розглядається, проте, незважаючи на велику низку праць науковців із проблеми компетентності, сьогодні і надалі практично відсутні системні і комплексні дослідження щодо теоретичних і концептуальних засад компетентнісного підходу. Недостатня розробленість цієї проблематики зумовлює актуальність розкриття сутності поняття компетентності, її структури, функції, своєрідні характеристики та властивості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття «компетентність» є відносно новим (уведено в науковий обіг української психолого-педагогічної науки в ХХ ст.). Оскільки компетентність є багатофакторною якістю фахівця, її вивченню приділяється досить багато уваги. Наприклад, проблему компетентності в освіті вивчають українські та російські вчені: В.А. Болотов, Е.Ф. Зеєр, І.А. Зязюн, Д.Б. Ельконін, А.К. Маркова, В.В. Краєвський, Н.В. Кузьміна, О.В. Овчарук, І.О. Пометун, О.П. Савченко, В.І. Свистун, В.В. Серіков, Л.А. Петровська, Л.П. Пуховська, В.Д. Шадріков, С.Е. Шишов, В.В. Ягупов та ін. Основні аспекти професійної підготовки фахівців розкриваються в дослідженнях О.М. Алексюка, В.П. Андрущенко, В.Н. Кузьміна, А.К. Маркової, Л.М. Мітіної, С.О. Сисоева та ін. Визначення сутності ключових компетентностей подано в працях І.О. Зимньої, А.В. Хуторського та ін.

Метою статті є аналіз підходів до розуміння компетентності та розкриття її складових у сучасній психолого-педагогічній літературі.

Виклад основного матеріалу. Розкриття сутності зазначеної проблеми розпочнемо з аналізу основних понять – „компетенція” і „компетентність”, оскільки саме вони є визначальними категоріями компетентнісного підходу, які у психолого-педагогічній науці досить плідно розробляються і різнобічно розглядаються, проте до цих пір не мають однозначного змісту і визначення. Спробуємо з'ясувати співвідношення даних понять, звертаючись до їхніх тлумачень, поданих у словниках.

Тлумачний словник подає дуже схожі трактування цих понять:

компетенція – добра обізнаність у чомусь; коло повноважень певної організації, установи чи особи; загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, набутих завдяки навчанню;

компетентний – який має достатні знання в певній галузі, добре обізнаний, тямущий; ґрунтується на знанні, кваліфікований; має певні повноваження, повноправний, повновладний;

компетентність: як здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання;

бути компетентним – вміти мобілізувати в даній ситуації здобуті знання і досвід;

ключові компетентності – це ті головні особистісні якості, які потрібні людині, щоб упоратись із сучасними й майбутніми вимогами в її повсякден-

ному приватному й професійному житті [3].

Схожість поданих понять не є випадковістю, адже вони походять від латинського слова *competentia* – узгодженість, відповідність, а *competo* – відповідати, бути гідним, здатним [13]. Отже, поняття „компетенція” традиційно вживається у значенні „коло повноважень”, „компетентність” пов’язують із обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю.

У психологічному тлумачному словнику найсучасніших термінів поняття «компетентність» розуміється як психосоціальна якість, що означає силу і впевненість, які ґрунтуються на відчутті власної успішності й корисності, що дає людині усвідомлення своєї спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням [10]. «Компетенція» ж тлумачиться як сфера діяльності, що є значущою для ефективної роботи організації в цілому, в якій індивід (кандидат, виконавець) повинен проявити певні знання, вміння, поведінкові навички, гнучкі здібності та професійно-важливі якості особистості [8].

У словнику з педагогіки компетентність людини трактується як спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв’язувати, незалежно від контексту (від ситуації), проблеми, характерні для певної сфери діяльності. А поняття «компетенція» визначається як коло питань, в яких будь-яка особа має пізнання і досвідом [9].

За певної схожості тлумачення даних термінів у словниках не дається однозначної відповіді про їхнє співвідношення, внаслідок чого і надалі ведеться дискусія науковців щодо їхнього трактування у науковій літературі.

Серед вчених-психологів, що розглядають дане поняття, можна виділити таких як Г.О. Балл, В.І. Барко, О.С. Губарева, Дж. Равен, К. Роджерс, А.К. Маркова, Т.М. Мацевко, В.Р. Міляєва, І.О. Зимня, В.П. Зінченко, В.П. Черевко, В.Д. Шадріков та ін.

Карл Роджерс вдається до використання терміна «компетенція» при описі своєї теорії особистості та поведінки. На думку автора, поведінку найкраще можна зрозуміти шляхом максимально можливого проникнення у внутрішню ціннісну систему самої особистості, а також шляхом максимального наближення до бачення світу переживань цієї особистості її очима [12]. Таким чином, К. Роджерс визначає компетенцію як внутрішню систему цінностей і внутрішній світ переживань особистості.

Джон Равен під компетентністю розуміє специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії у конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за власні дії. Він виділяє 39 видів компетентностей, які ототожнює з «мотивованими здібностями». Бути компетентним – це значить мати набір специфічних компетентностей різного рівня (глибоко розумітися у предметі, самостійно ставити запитання, писати ділові папери, спостерігати, доводити власну правоту, вирішувати міжособистісні конфлікти і т.д.). Крім того, на думку Дж. Равена, існують і „вищі компетентності”, які, незалежно від того, в якій конкретній галузі вони виявляються, передбачають наявність у людини високого рівня ініціативи, здатності організовувати інших людей для досягнення поставлених цілей, го-

товності оцінювати та аналізувати соціальні наслідки власних дій і т.ін. [11]. Отже, «компетентність» у дослідженнях даного автора є результатом розвитку здібностей, які в основному набуваються самим індивідумом і дозволяють досягати людям особистісно значущих для них цілей.

Когнітивна психологія розглядає питання компетентності в рамках набуття когнітивних навичок, які широко вивчалися в лабораторних умовах. У рамках даних досліджень психологи Пол Фітс і Майкл Познер розділили процес набуття навичок на етапи і запропонували модель, що складається з трьох стадій розвитку когнітивних навичок:

1. «Початкова або когнітивна стадія – розуміння завдання, концентрація уваги на необхідній інформації та відкриття шляхів для досягнення майстерності.

2. Проміжна або асоціативна стадія – використання прийомів, що забезпечують швидке розуміння і згадування інформації. Усунення помилок і підвищення швидкості виконання.

3. Остання або автономна стадія – правильні відповіді стають автоматичними, підвищується рівень швидкості і безпомилкового виконання».

Отримання нових знань та вивчення нової інформації протікає за даним алгоритмом. Розуміння компетентності в рамках даного підходу – «це вищий рівень розвитку когнітивних навичок, вона займає важливе місце в когнітивній психології» [6, С. 170].

У вітчизняній психології можна знайти безліч різних визначень понять «компетенція» та «компетентність». І.О. Зимня, спираючись на дослідження зарубіжних авторів, не тільки розглядає і характеризує поняття «компетентність» і «компетенція», а й з'ясовує їх співвідношення між собою. Автор розуміє під компетенцією деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, алгоритми дій, систем цінностей і відносин, які потім виявляються в компетентності людини. Поняття «компетентність» І.О. Зимня трактує як актуальну особистісну якість, що формується; інтелектуально й особистісно обумовлену соціально-професійну характеристику людини, що ґрунтується на знаннях [5].

Можна констатувати, що у психології компетентність визначається як система знань і здібностей або внутрішній світ людини.

В педагогіці дослідженням понять «компетенція» та «компетентність» і вивченням компетентнісного підходу займалися такі вчені як С.П. Бондар, Т.Г. Браже, В.А. Кальней, Е.М. Луговська, О.П. Калита, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, А.В. Хуторський, С.Е. Шишов та ін.

С.М. Шишов не розділяє дані поняття, вважає, що «компетенція – загальна здатність, яка ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях і нахилах, набутих у процесі навчання» [15, С. 31]

С.П. Бондар подає таке означення компетенції: «Компетенція – це здатність розв'язувати проблеми, що забезпечуються не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів» [2, С. 8], далі наголошує, що «...компетентність – це здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена в цьому. Природа компетентності є такою, що вона може проявлятися

лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності... Отже, цінності є основою будь-яких компетенцій” [2, С. 9].

А.В. Хуторський пропонує розвести ці поняття, під компетенцією слід розуміти наперед задану вимогу (норму) до освітньої підготовки учня, а під компетентністю – як його реально сформовані особистісні якості та мінімальний досвід діяльності: “Компетентність передбачає мінімальний досвід застосування компетенції” [14, С. 148].

У педагогіці поняття «компетентність» використовується як термін, що дозволяє описати кінцевий результат освітнього процесу, як рівень досягнення компетенцій, тобто тих вузлових питань, стосовно яких фахівець має належні знання і досвід. Головною оцінкою компетентності вважається не тільки і не стільки наявність та значний обсяг знань і досвіду, скільки вміння їх актуалізувати, коли потрібно, і використовувати у процесі реалізації своїх службових функцій.

Як бачимо, тлумачення даних термінів не дають однозначної відповіді про співвідношення цих понять, що призводить до різного їх розуміння у науковій літературі. Внаслідок цього існує декілька підходів до визначення змісту поняття «компетентність». У переважній більшості досліджень не розділяються поняття «компетентність» і «компетенція», вони вживаються як синоніми (С.П. Бондар, Т.Г. Браже, І.О. Зимня, Дж. Равен, С.М. Шишов), інші вважають, що вони суттєво різняться (А.В. Хуторський). Аналізуючи думки фахівців щодо цієї наукової категорії, можна констатувати, що різні підходи до її трактування обумовлені особливостями структури діяльності фахівців різних професійних сфер, а також різноплановими позиціями дослідників. Беззаперечним є той факт, що зазначена дефініція є неоднозначною.

На основі дослідження та аналізу доробок науковців ми дійшли висновку, що компетентність доцільно розглядати як адекватну орієнтацію людини у різних галузях її діяльності, причому на перший план виходить здатність особистості до активних дій, пов'язаних із умінням використовувати теоретичні знання у практичній діяльності. На нашу думку, компетентність можна розглядати як спосіб реалізації знань, умінь, що сприяє самореалізації особистості. Поняття «компетентність» містить у собі, крім суто професійних знань, умінь і навичок, такі як самоефективність, ініціатива, співробітництво, здатність працювати у групі, комунікативні здатності. Компетенція – це вимоги до фахівця, обсяг його професійних функцій, умови професійної діяльності. В освітній діяльності компетенція виступає як модель діяльності фахівця за професійним призначенням та визначається через освітньо-кваліфікаційну характеристику.

Розглянемо співвідношення між знаннями, уміннями та компетентністю. Компетентність є своєрідним „вузловим” поняттям, оскільки воно, по-перше, поєднує в собі когнітивну і діяльнісну складову; по-друге, в понятті компетентності закладено інтерпретацію змісту освіти, сформованого „від результату”; по-третє, ключова компетентність є інтегративною за природою, тому що вона містить ряд однорідних чи близьких умінь і знань, що належать до широкіх сфер діяльності. Поняття компетентності є ширшим за поняття знання,

уміння, навички; воно містить їх у собі (хоча, зрозуміло, не йдеться про компетентність як про просту суму „знання – уміння – навички”), це поняття де-що іншого значеннєвого ряду. Компетентність – інтегрований результат освіти, що, на відміну від функціональної грамотності, дозволяє розв’язувати цілий клас задач; на відміну від навички, є усвідомленою (передбачає етап визначення мети); на відміну від уміння, є здатною до перенесення (пов’язана з цілим класом предметів впливу), удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими знаннями, уміннями, навичками; через усвідомлення загальної основи діяльності зростає компетентність; на відміну від знання, існує у формі діяльності (реальної чи мисленнєвої), а не інформації про неї. Крім того, компетентність співвіднесена з ціннісними і смисловими характеристиками особи, має практико-орієнтовану спрямованість [1].

Зупинимось на розгляді та аналізі основних функцій, які виконує компетентність. До них, на думку фахівців, належать: мотиваційно-спонукальна, гностична, діяльнісна, емоційно-вольова, ціннісно-рефлексивна, комунікативна. Зокрема мотиваційно-спонукальна функція передбачає, що компетентність виступає основною умовою розвитку мотивів та спрямованості особистості до самоствердження у діяльності, реалізації творчого потенціалу, набуття авторитету у своїх колег і самого себе. Сутність гностичної функції полягає в активізації пізнавальної та інтелектуальної діяльності особи, розширенні освіченості, кругозору, ерудиції. Діяльнісна включає відображення отриманих знань у практичній діяльності у вигляді умінь та навичок; виявляється в умінні розв’язувати проблеми (проблемні завдання у певній предметній галузі), проектувати свою власну діяльність, що вирізняється якістю і результативністю. Емоційно-вольова функція передбачає здатність людини до вольових зусиль та мобілізації своїх сил у подоланні труднощів у процесі пізнавальної або професійної діяльності. Її сутність додатково зумовлює розвиток таких якостей характеру як наполегливість, витривалість, стриманість. Зазначимо, що оцінне відношення й усвідомлення людиною власних знань, своєї поведінки, інтересів та ідеалів, а також цілісна та комплексна оцінка себе – складає сутність ціннісно-рефлексивної функції. У свою чергу, комунікабельність, комунікативна культура та відкритість до спілкування, збагачення у процесі міжособистісної взаємодії є результатом вияву комунікативної функції компетентності. Усі функції сприяють забезпеченню свідомої, мотивованої поведінки, спонукають до спрямованості та розвитку уміння розв’язувати життєві та професійні проблеми, втілювати отримані знання у практичній діяльності і досягати високих результатів у професійній діяльності, а також підтримують емоційний фон особистості. Рівень сформованості функцій компетентності внутрішньо обумовлений її структурою [1].

Базуючись на Державних стандартах професійної освіти, науковцями встановлено перелік складових компетентності. До них належать:

- задані навички (вимога виконувати певні індивідуальні завдання);
- використання знань і вмінь на робочому місці на рівні встановлених вимог (стандартів) до даної роботи;

- здатність відповідально виконувати обов'язки і досягати запланованих результатів;
- здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях;
- здатність застосовувати знання і вміння у нових умовах виробничої діяльності [4, С. 96–97].

Дж. Равен при визначенні структурних компонентів та факторів впливу на компетентність використовує модель Джонсона, за допомогою якої видно, що поведінка індивіда є результатом взаємодії трьох змінних: *навиків і здібностей* (компетентностей – Дж. Равен); *мотивації*; *ситуації*, в якій знаходяться люди [11]. Аналіз впливу цих змінних дає можливість Дж. Равену дійти до таких висновків:

– мотивація є інтегральною частиною компетентності, тобто компетентності будуть з'являтися і розвиватися лише в процесі виконання цікавої для людини діяльності;

– формування цінностей, можливостей розвитку та оволодіння новими компетентностями залежать від конкретної ситуації, в якій опиняється індивід;

– важливо врахувати поєднання всіх трьох змінних поведінки індивіда;

– вплив на поведінку людини відношення до ситуації, в якій вона знаходиться, розуміння нею стилю роботи в даній організації та очікування певних реакцій з боку інших осіб;

– лише щодо значущих для особистості завдань можуть оцінюватись компоненти компетентності;

– компетентність людини проявляється лише тоді, коли ситуація, яка склалася, сприймається нею як придатна для заняття цікавою діяльністю.

Узагальнений на основі зарубіжного досвіду варіант структури компетентності включає такі складові: 1) інтегративна компетентність – здатність до інтеграції знань, умінь і навичок та їх ефективного використання в умовах швидкої зміни вимог зовнішнього середовища; 2) соціально-психологічна (емоційна, перцептивна, концептуальна і поведінкова компетентність) – здатність до лідерства, до цілепокладання, уміння реалізувати накреслені плани і здатність до новаторської діяльності, знання і вміння у сфері сприйняття, розуміння поведінки людей, мотивація їх діяльності, високий рівень емпатичності й комунікативної культури; 3) організаційна сторона, компетентність у конкретних сферах управлінської діяльності – прийнятті рішень, збиранні й аналізі інформації, методах роботи з людьми, знання і використання обчислювальної техніки і технології тощо [9].

У роботах російських дослідників (В.А. Болотов, І.О. Зимня, В.В. Серіков, А.В. Хуторський та ін.) змістовий аспект поняття компетентності включає складові: мотиваційну (готовність до прояву компетентності), когнітивну (володіння знаннями); діяльнісну (сформованість способів діяльності, технологічної письменності); аксіологічну (освоєння цінностей, ціннісне ставлення до професійної діяльності й особистого зростання) [5; 14].

Оскільки компетентність є основою діяльності, тому структуру поняття компетентності можна зіставити зі структурою діяльності, до складу якої входять компоненти: усвідомлення потреби, формування мотиву, вибір способу здійснення діяльності, планування діяльності, перелік дій, виконання

дій. Усвідомлення потреби і формування мотиву вимагає від людини певної ерудиції для усвідомленого вибору того, що може задовольнити потребу. При виборі способу задоволення потреби суб'єкт діяльності спирається на свої ціннісні установки, соціальні уявлення про те, що можна робити, а що робити не можна. Для планування діяльності людина повинна знати закономірності, яким підпорядковується вибраний нею спосіб здійснення діяльності, і процеси, які прийдеться використати при цьому. Виконання дій не можливе без сукупності знань, на основі яких здійснюється усвідомлений вибір операцій для досягнення мети конкретної дії і правильного виконання цієї дії. Для виконання операції суб'єкт повинен мати певні уміння і навички, а також докласти вольових та емоційних зусиль. Тому до внутрішньої структури компетентності входять знання, пізнавальні та практичні уміння і навички, мотивація, ставлення, цінності та етичні норми, емоції та вольові зусилля [1].

На основі викладених міркувань внутрішню структуру компетентності можна подати у вигляді сукупності компонент: мотиваційного (готовність до прояву компетентності), когнітивного (володіння знанням змісту компетентності), поведінкового (досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях), ціннісно-сислового (відношення до змісту компетентності та об'єкта її застосування), емоційно-вольового (емоційно-вольова регуляція процесу та результату прояву компетентності) [5].

Як бачимо, склад компетентностей є дуже різноманітним, тому учені намагаються певним чином згрупувати їх. Так, наприклад, виділяють такі інваріанти терміна „компетентність”: професійна, педагогічна, психологічна, комунікативна, управлінська тощо. Зокрема І.О. Зимня, ґрунтуючись на працях вітчизняних психологів, виділила чотири блоки компетентностей: *базовий* – інтелектуально-забезпечуючий; *особистісний* – особистісно-забезпечуючий; *соціальний* – соціально-забезпечуючий життєдіяльність людини та адекватність взаємодії з іншими людьми, групою, колективом; *професійний* – забезпечуючий адекватність виконання професійної діяльності [5].

Поряд із класифікацією компетентності, існують також і рівні компетентності: від «повної некомпетентності», тобто нездатності впоратися з поставленими завданнями та вимогами, до «високої компетентності» – конкурентоздатності та талановитості [7].

Висновки. Таким чином, теоретичний аналіз різних підходів до розуміння сутності компетентності у сучасній психолого-педагогічній літературі дозволяє зробити висновок, що:

1) «компетентність» – прояв, якість і рівень засвоєння компетенції певної професійної діяльності; загальна здатність і готовність до продуктивної діяльності, інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції;

2) «компетенція» – це наперед задана вимога до фахівця (властивості або якості, потенційні здатності особи), обсяг його професійних функцій, умови професійної діяльності;

3) до функцій компетентності відносять мотиваційно-спонукальну, гностичну, комунікативну, ціннісно-рефлексивну, емоційно-вольову та діяльнісну функції;

4) внутрішня структура компетентності складається з мотиваційного, ко-

гнітивного, поведінкового, ціннісно-смиислового та емоційно-вольового компонентів. Виділені компоненти тісно пов'язані між собою та взаємно впливають один на одного, а запропонована структура компетентності свідчить про складність її виміру та оцінки.

Подальшого вивчення потребує розгляд та уточнення компонентів структури професійної та управлінської компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барко В. І. Роль креативності у формуванні професійної компетентності / В. І. Барко // Вісник Національної академії оборони України. Зб-к наук. праць. – К. : НУОУ, 2010. – Вип. 6 (19). – С. 69–75.

2. Бондар С. П. Компетентність особистості інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. П. Бондар // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 2. – С. 8–9.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 449 с.

4. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : [монографія / за ред. Н. Г. Нікало]. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.

5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.vvsu.ru/dap/development_program/files/zimnyaya.pdf

6. Когнітивна психологія / Х. Гейвін. – СПб. : Пітер, 2003. – 272 с.

7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.У.С., 2004. – 112 с.

8. Мещеряков Б. Большой психологический словарь / Б. Мещеряков, В. Зинченко. – М. : Прайм-Еврознак, 2003 – 672 с.

9. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 8.

10. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. – Х. : Прапор, 2009. – 682 с.

11. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление развития и реализации / Дж. Равен. – М. : Академия, 2002. – 412 с.

12. Роджерс К. Становление человека / Роджерс К. – М. : Прогресс, 1994. – 478 с.

13. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

14. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Ученик в общеобразовательной школе. – М. : ИОСО РАО, 2002. – С. 135–157.

15. Шишов С. Н. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Н. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30–34.